

Archeo-rapport 352

Het archeologisch onderzoek aan de Perenstraat te Rijkevorsel

Annelies De Raymaecker & Maarten Smeets

**Kessel-Lo, 2016
Studiebureau Archeologie bvba**

Archeo-rapport 352

Het archeologisch onderzoek aan de Perenstraat te Rijkevorsel

Annelies De Raymaeker & Maarten Smeets

**Kessel-Lo, 2016
Studiebureau Archeologie bvba**

Colofon

Archeo-rapport 352

Het archeologisch onderzoek aan de Perenstraat te Rijkevorsel

Opdrachtgever:	INM Bvba
Projectleiding:	Maarten Smeets
Leidinggevend archeoloog:	Annelies De Raymaeker
Auteurs:	Annelies De Raymaeker Maarten Smeets
Foto's en tekeningen:	Studiebureau Archeologie bvba (tenzij anders vermeld)

Op alle teksten, foto's en tekeningen geldt een auteursrecht. Zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Studiebureau Archeologie bvba mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd, bewerkt en/of openbaar gemaakt, hetzij door middel van webpublicatie, druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook.

D/2016/12.825/10

Studiebureau Archeologie bvba
Jozef Wautersstraat 6
3010 Kessel-Lo
www.studiebureau-archeologie.be
info@studiebureau-archeologie.be
tel: 0474/58.77.85
fax: 016/77.05.41

©2016, Studiebureau Archeologie bvba

Administratieve fiche

Site	Rijkevorsel - Perenstraat
Locatie	Provincie: Antwerpen; Gemeente: Rijkevorsel; Straat: Perenstraat
Lambert 72- coördinaten	Hoekpunt 1: X: 177717, Y: 226497 Hoekpunt 2: X: 177682, Y: 226451 Hoekpunt 3: X: 177696, Y: 226446 Hoekpunt 4: X: 177726, Y: 226484
Oppervlakte projectgebied	1970 m ²
Kadastergegevens	Afdeling: 1; Sectie: H; perceelsnummer: 460a
Opdrachtgever	INM bvba Ganzendries 15 2320 Hoogstraten
Vergunningsnummer	2015/436
Vergunningshouder	Annelies De Raymaeker
Bijzondere voorwaarden	Bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Rijkevorsel, Perenstraat.
Termijn veldwerk	14 t.e.m. 20 oktober 2015

Aard van de bedreiging	Verkaveling
Archeologische verwachting	Tijdens een proefsleuvenonderzoek werden sporen van bewoning uit de volle middeleeuwen aangetroffen. Er werden hierbij reeds delen van een gebouwplattegrond vrijgelegd.
Bodemkundige begeleiding	Ludo Fockedeij (Studiebureau Archeologie)

Inhoudstafel

Inhoudstafel	p. 1
Hoofdstuk 1 Inleiding	p. 3
1.1 Algemeen	p. 3
1.2 Beschrijving van het onderzoeksgebied	p. 3
1.3 Archeologische en historische voorkennis	p. 5
1.4 Onderzoeksopdracht en vraagstellingen	p. 7
Hoofdstuk 2 Samenvatting van het vooronderzoek	p. 9
2.1 Algemeen	p. 9
2.2 Resultaten	p. 10
Hoofdstuk 3 Werkmethode	p. 11
Hoofdstuk 4 Analyse	p. 13
4.1 Lithostratigrafische en bodemkundige opbouw	p. 13
4.2 Het sporen- en vondstenbestand	p. 14
4.2.1 Structuur 1	p. 15
4.2.2 Structuur 2	p. 21
4.2.3 Kuil S23	p. 24
4.2.4 Greppel S14	p. 25
4.2.5 Greppels S64 en S68	p. 28
4.2.6 Gracht S4	p. 30
Hoofdstuk 5 Synthese	p. 33
5.1 Interpretatie en datering	p. 33
5.2 Beantwoording onderzoeksvragen	p. 33
Hoofdstuk 6 Besluit	p. 35
Bibliografie	p. 37
Bijlagen (CD-rom)	
Bijlage 1: Overzichtsplan	
Bijlage 2: Fotoinventaris	
Bijlage 3: Sporeninventaris	
Bijlage 4: Vondsteninventaris	
Bijlage 5: Spoorprofielen	
Bijlage 6: Bodemkundige beschrijving	

Hoofdstuk 1   Inleiding

1.1 Algemeen

Wegens de plannen voor een verkaveling - en een positief archeologisch vooronderzoek - heeft Onroerend Erfgoed een archeologische opgraving opgelegd (vergunningsnummer 2015/436) op een terrein met een oppervlakte van 1970 m² gelegen aan de Perenstraat te Rijkevorsel. Het veldwerk werd uitgevoerd door Studiebureau Archeologie bvba van 14 oktober t.e.m. 20 oktober 2015.

1.2 Beschrijving van het onderzoeksgebied

Het terrein is gelegen in een landelijke context op circa 500 m ten zuidoosten van het dorpscentrum van Rijkevorsel (fig. 1.1) en is kadastraal gekend als Rijkevorsel afdeling 1, sectie H, perceel 460a (fig. 1.2). Het perceel bestond op het moment van onderzoek uit braakliggend terrein. Geo-archeologisch gezien is het projectgebied gesitueerd in de Kempen (fig. 1.3).

Fig. 1.1: Uittreksel uit de topografische kaart met situering van het projectgebied (©Databank Ondergrond Vlaanderen).

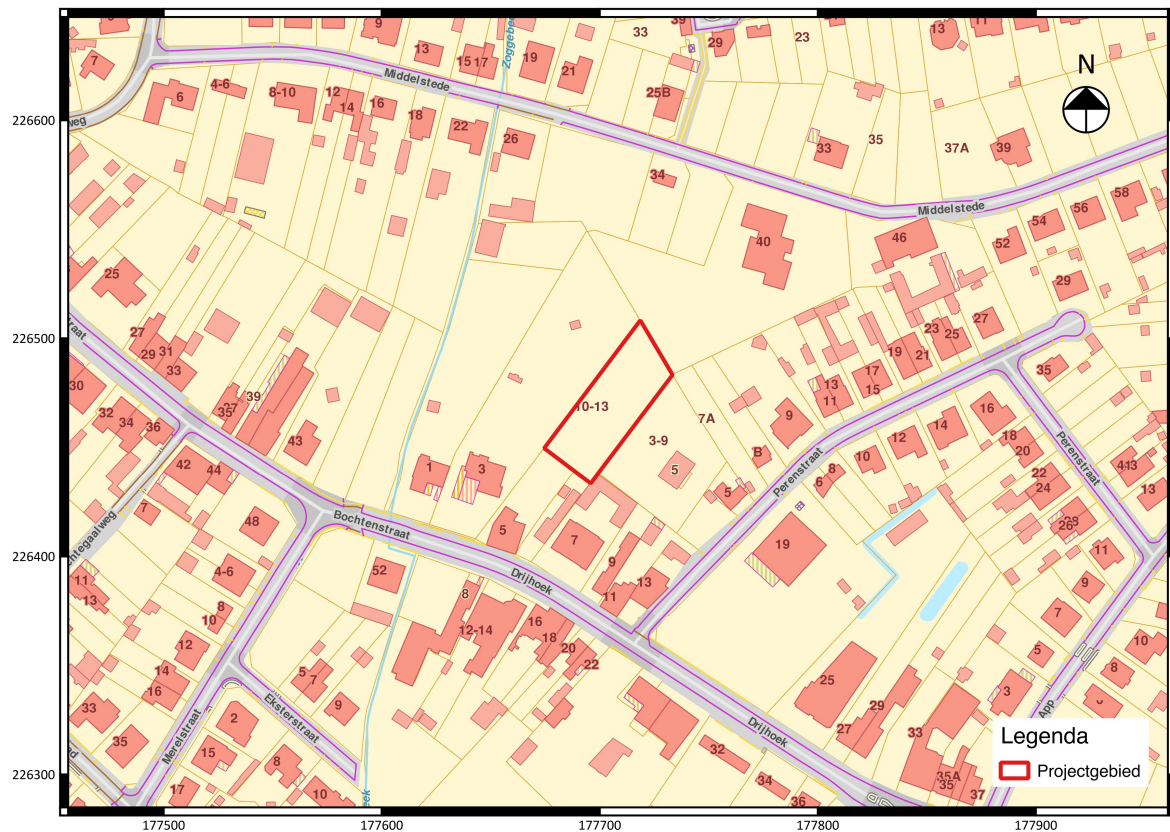

Fig. 1.2: Uittreksel uit het kadasterplan met situering van het projectgebied (©CADGIS).

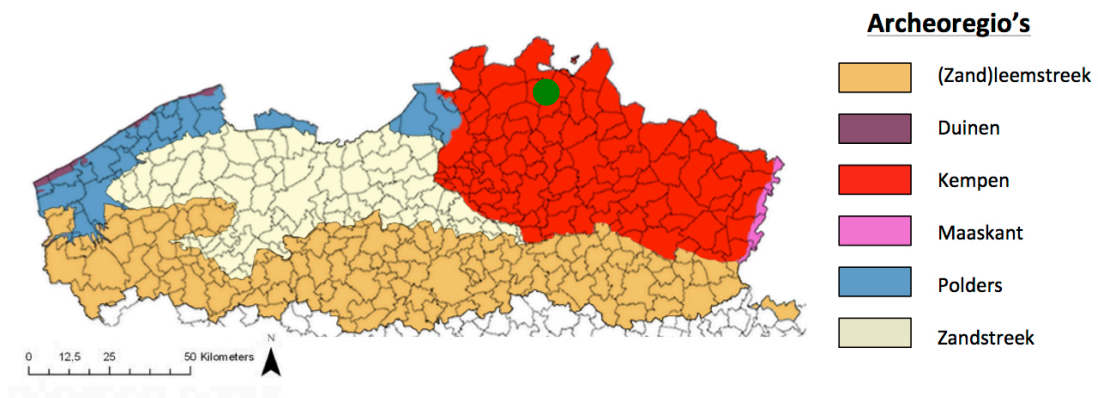

Fig. 1.3: Situering van het projectgebied binnen de verschillende Vlaamse archeoregio's¹.

¹ <https://onderzoeksbalans.onroerendergoed.be/onderzoeksbalans/archeologie>

1.3 Archeologische en historische voorkennis

Tot op heden is in de nabijheid van het projectgebied één archeologische vindplaats gekend. Deze situeert zich net ten noordwesten van het onderzoeksgebied (CAI 104557) en betreft de vondst van verschillende urnen met rechte hals ("Hallstatt-urnen") uit de vroege IJzertijd².

Op enige afstand van het onderzoeksgebied bevinden zich vier vindplaatsen, opgenomen in de databank van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI).

- CAI 103531: de vondst van één urn, enkele randscherven en een fragment van een bijpotje; enkele wandscherven zijn vermoedelijk afkomstig uit een afvalkuil. De vondsten worden gedateerd in de ijzertijd³.
- CAI 102946: locatie van een verdwenen 18de eeuwse molen
- CAI 104582 : de Sint-Williborduskerk, de kerk zou reeds sinds de 15de eeuw bestaan.
- CAI 104559: het 'kasteel van Rijkevorsel', een lusthof (vrijthof) waarvan mogelijk restanten (een eiken paal en vondstconcentraties aardewerk) werden aangetroffen⁴.

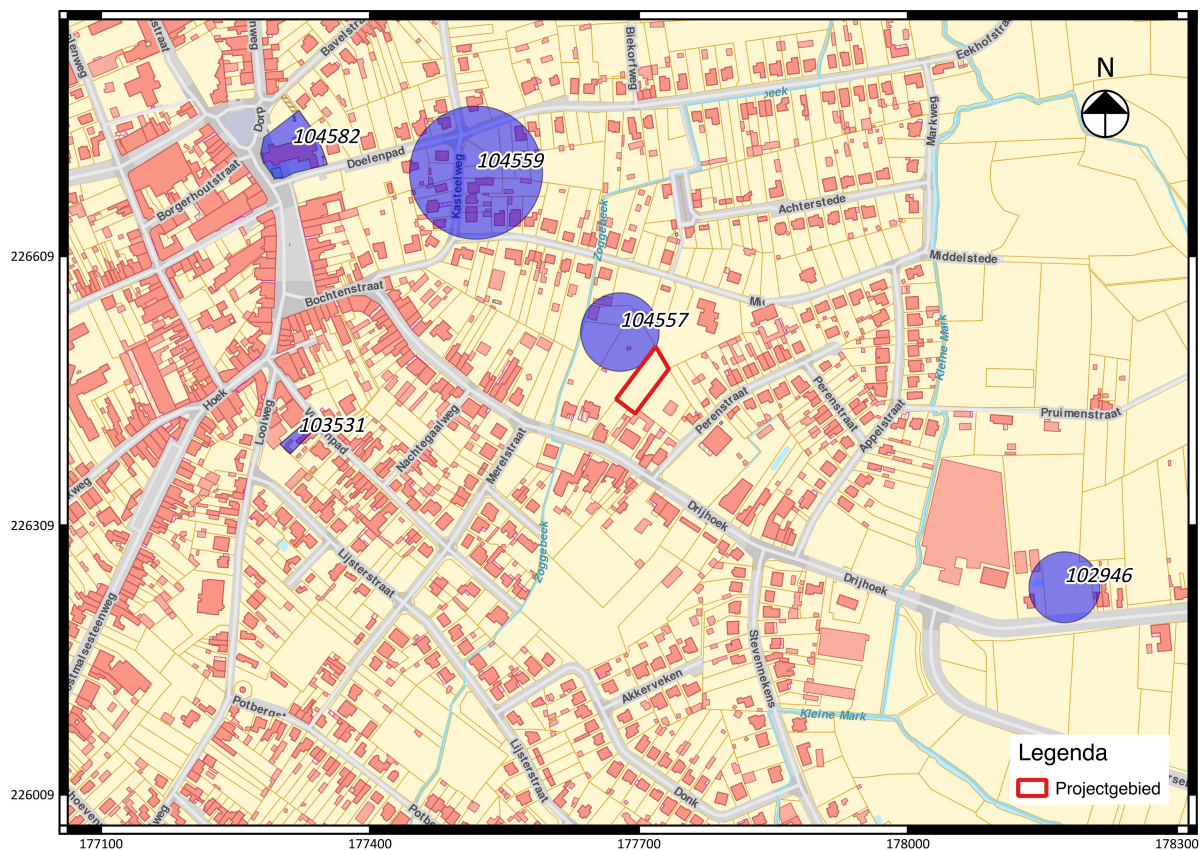

Fig. 1.4: Detail uit de CAI met situering van het projectgebied⁵.

² De voorwerpen werden bij toeval aangetroffen in 1870.

³ De voorwerpen werden bij toeval aangetroffen tijdens graafwerken in 1975.

⁴ De voorwerpen werden bij toeval aangetroffen tijdens graafwerken in 1973 en 1978.

⁵ <https://cai.onroenderfgoed.be>

Een compilatie van historisch kaartenmateriaal wijst op een recente aanleg van de Perenstraat. Deze straat is namelijk enkel op de moderne topografische kaart weergegeven (fig. 1.1). Net ten zuiden van het onderzoeksgebied kwamen in de 18de eeuw (zie de Ferrariskaart) enkele gebouwen voor langsheen de Bochtenstraat en de Drijhoek. De verschillende kaarten tonen aan dat de omgeving van het onderzoeksgebied steeds uit akkerland bestond.

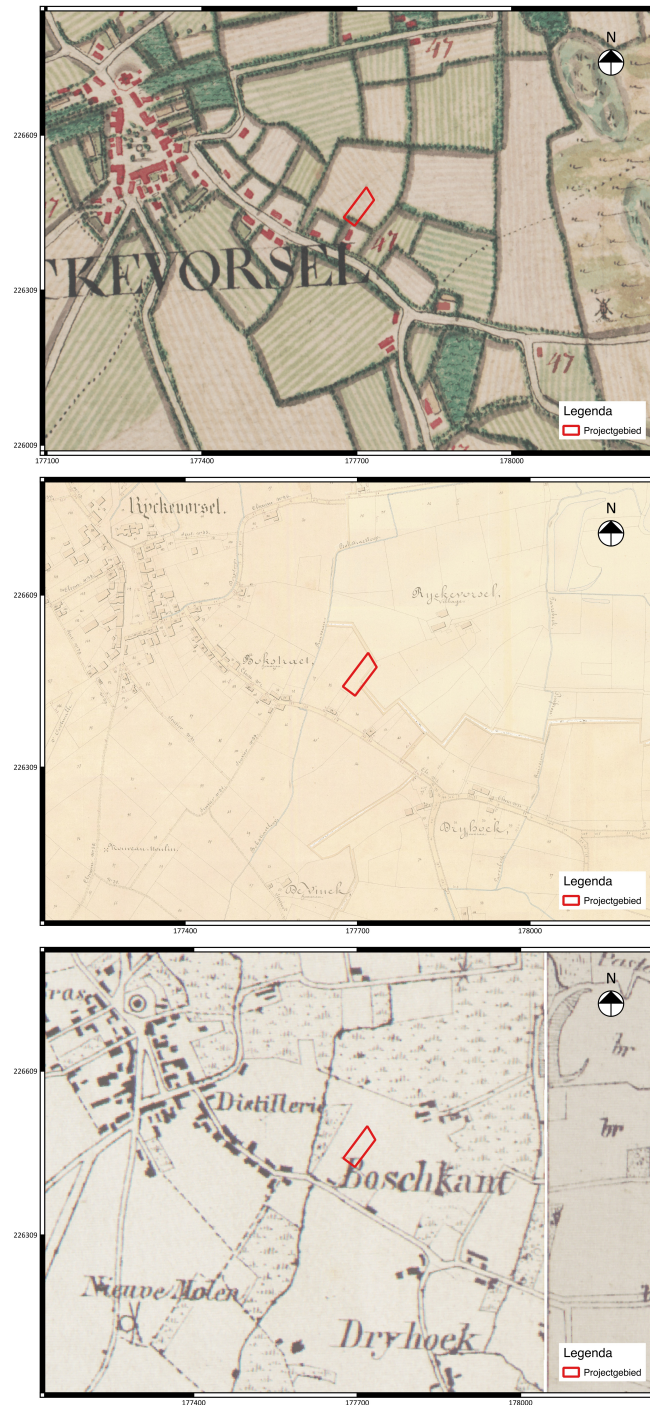

Fig. 1.5: Evolutie van het landgebruik ter hoogte van het projectgebied op basis van historische kaarten: Ferrariskaart (1771-1778), Atlas der Buurtwegen (1841) en de kaart van Vandermaelen (1846-1854).

Over de geschiedenis van Rijkevorsel is niet veel gekend. De naam 'Rijkevorsel' gaat terug op voorgangers als "Furgalarus" (eerst vermeld in 726), "Forsela" (1194), "Vorschele" (1251) en "Rijkevorselen" (1387). Het woord *Vorsel* zou zijn oorsprong gevonden hebben in "Voorcella" wat voorburg of voorhof betekent. De aanleg van het dorpsplein (aan de Sint-Wilibrorduskerk) en plaatsnamen zoals Opstal zouden kunnen wijzen op aanwezigheid van de Franken die vanaf de 4de eeuw de regio bevolkten. Aan het begin van de 8ste eeuw zou de heilige Wilibrordus door Pepijn van Herstal het koningsgoed Vorsel gekregen hebben, later wordt hij de patroonheilige van de gemeente. Voor 1200 wordt Vorsel opgesplitst in drie zelfstandige heerlijkheden: Vorsel, Wortel en Hoogstraten. Gedurende de volgende eeuwen worden de drie heerlijkheden herhaaldelijk samengevoegd en terug opgesplitst.

De bewoning in Rijkevorsel situeerde zich verspreid over de verschillende gehuchten. Het dorpsplein, dat in 1370 aangelegd werd, vormde de kern van de bewoning. De kerk en het kasteel werden in de buurt opgericht. Van de oude kerk resten enkel de toren uit de 16de eeuw en een gereconstrueerd gevelfragment. Van het kasteel is niets meer bewaard en er komen zelfs geen illustraties voor in het bronnenarchief⁶.

1.4 Onderzoeksopdracht en vraagstellingen

Wat is de aard, omvang, datering, en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?

Hoe verhoudt de site zich in zijn ruimere omgeving met betrekking tot de onderzochte periode(s).

Zijn er indicaties (greppels, grachten, lineaire paalzettings,...) die kunnen wijzen op een afbakening of inrichting van een erf/nederzetting?

Geven de aangetroffen sporen bijkomende inzichten over de structuur van de nederzetting?

Zijn er sporen van rituele opgave van de boerderij door het deponeren van symbolische voorwerpen in de paalkuilen (spinklosje, sleutels, messen,...)?

Geef aan in welke mate de bekomen opgravingsgegevens (zowel het sporen- als het vondstenbestand) bruikbaar en/of betrouwbaar zijn voor post-excavation analyse die leidt tot kenniswinst over de archeologische perioden of culturen in kwestie. Welke onderzoeksdomeinen (bvb. onderzoek materiële cultuur) komen hiervoor in aanmerking?

Hoe verhoudt de aanwezigheid van een middeleeuws erf op een dergelijke afstand van de kerk van Rijkevorsel zich tot de historische gegevens over het ontstaan van het dorp?

⁶ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/121662>

Hoofdstuk 2 Samenvatting van het vooronderzoek⁷

2.1 Algemeen

Op 11 september 2015 werd in opdracht van INM bvba een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd door Studiebureau Archeologie. Binnen het onderzoeksgebied zou een verkaveling gerealiseerd worden. In totaal werden vier werkputten en één kijkvenster aangelegd (fig. 2.1).

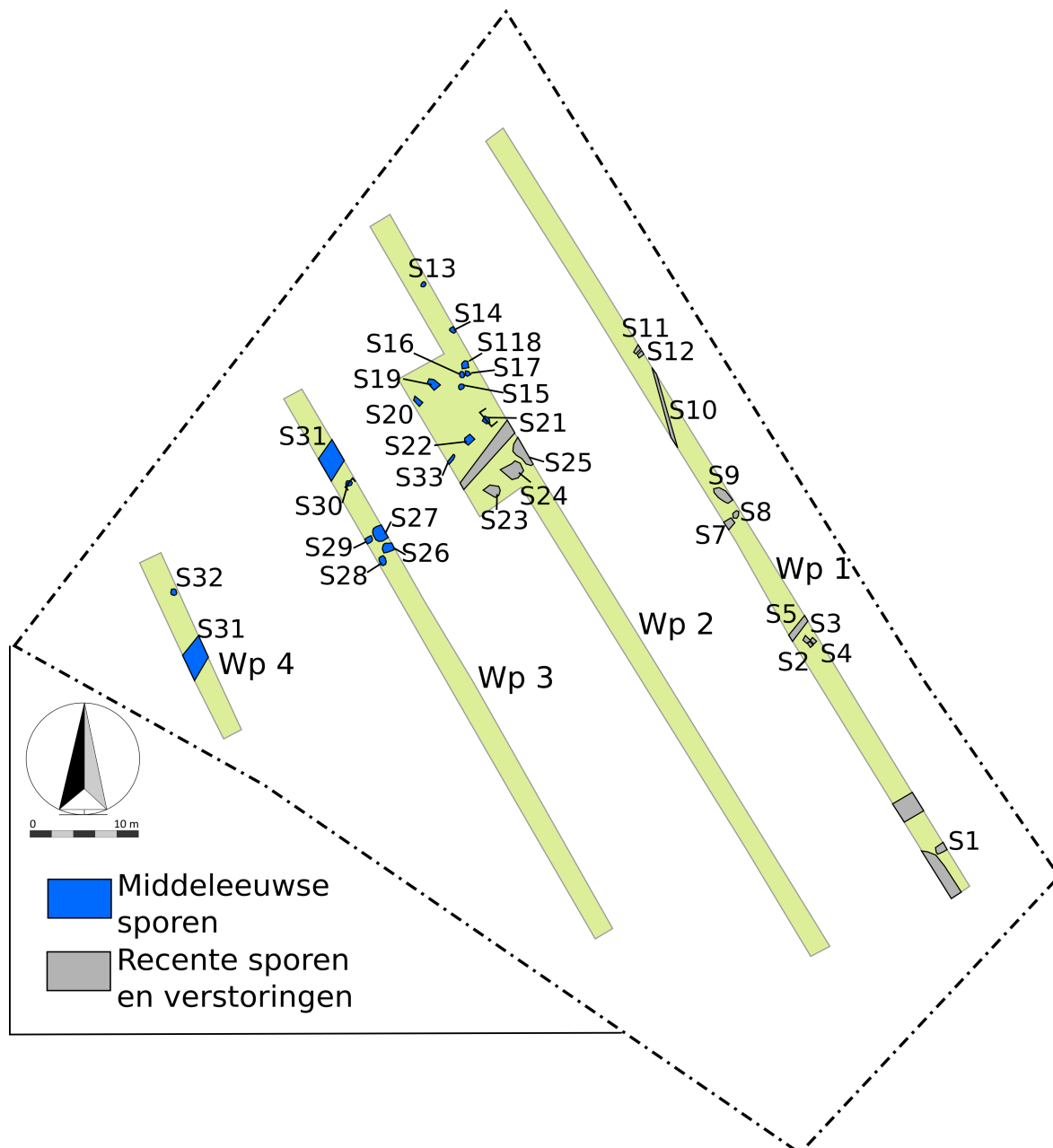

Fig. 2.1: Sleuvenplan van het archeologisch vooronderzoek uitgevoerd door Studiebureau Archeologie.

⁷ Verrijckt & Smeets 2015.

2.2 Resultaten

Tijdens het onderzoek werd vastgesteld dat de bodemopbouw in het oostelijk deel van het terrein grotendeels verstoord was. In het westelijke deel werden sporen aangetroffen die mogelijk deel uitmaken van een volmiddeleeuwse plattegrond. Er werd echter geen vondstmateriaal aangetroffen om deze datering te bevestigen.

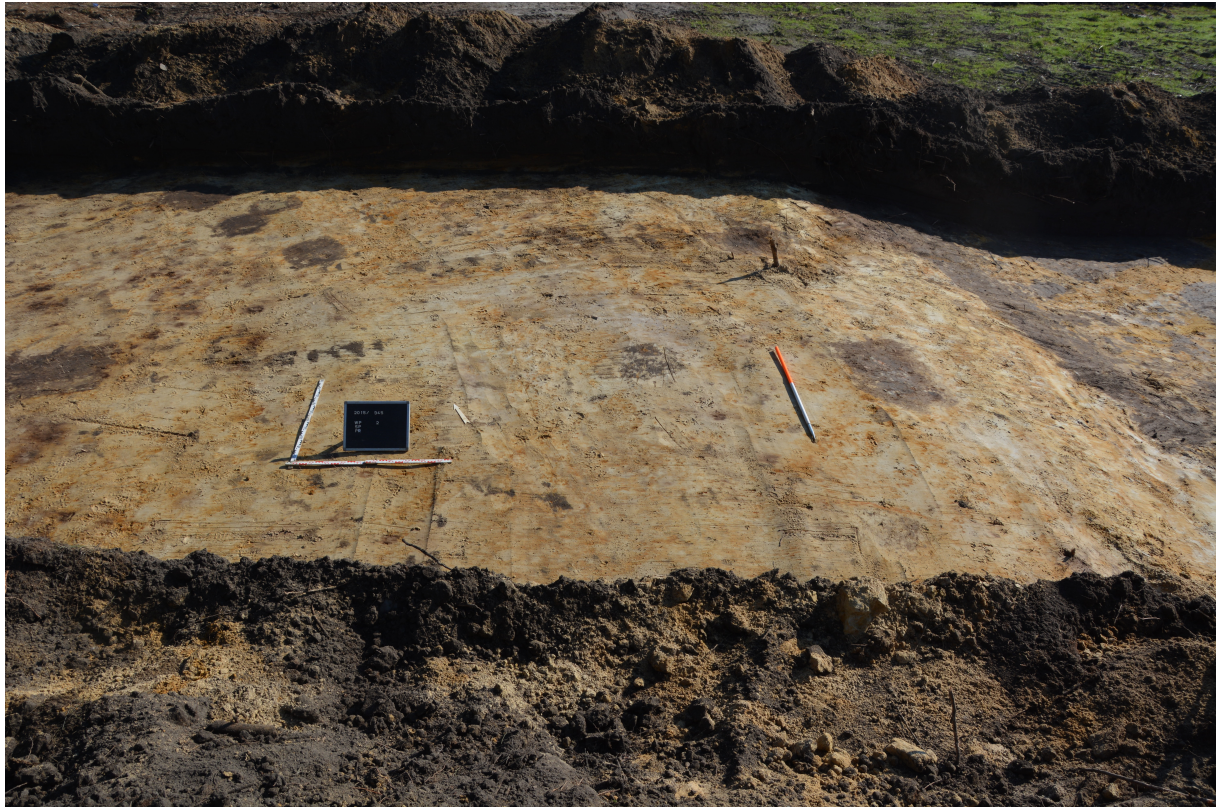

Fig. 2.2: Overzichtsfoto ter hoogte van de sporen in het kijkvenster.

Op basis van de resultaten van het vooronderzoek werd een zone aangeduid met een hoog archeologisch potentieel. Deze zone, met een oppervlakte van ca. 1970 m², werd geselecteerd voor vervolgonderzoek.

Hoofdstuk 3 Werkmethode

Voorafgaand aan het archeologisch onderzoek werd een deel van de teelaarde verwijderd. Het aanleggen van het vlak zelf gebeurde in één grote werkput om de structuur die tijdens het vooronderzoek aangesneden werd in zijn geheel te kunnen opgraven. Door gebruik te maken van één grote werkput werden geen sporen - die tot de structuur behoorden of in relatie met deze structuur stonden - gemist.

De oostelijke grens van de werkput vormt de (grondige) verstoring die hier in het verleden had plaatsgevonden. Deze verstoring reikt veel dieper dan het archeologisch relevant niveau (aanlegvlak). Ter hoogte van de structuren werd gekeken of er onder deze verstoring nog (resten van) sporen zichtbaar waren die mogelijk tot één van de plattegronden konden behoren.

Fig. 3.1: Zicht op het onderzoeksgebied met rechts het begin van de verstoring.

De aangetroffen sporen werden opgeschaafd, gefotografeerd en beschreven⁸. Vervolgens werden alle sporen gecoupeerd. Vondsten werden per spoor en eventueel per laag ingezameld⁹. In de zuidwestelijke hoek werd een bodemprofiel opgeschoond en geregistreerd door de bodemkundige L. Fockedeij.

De sporen, de coupehaken, het bodemprofiel en de contouren van de werkput werden ingemeten door middel van de *Ispace for archaeology*¹⁰.

⁸ Voor de beschrijving van de individuele sporen wordt verwezen naar bijlage 3: sporeninventaris.

⁹ Voor de beschrijving van de aangetroffen vondsten wordt verwezen naar bijlage 4: vondsteninventaris.

¹⁰ Smeets & Avern 2012: 659-670.

De gracht S4 werd op vier plaatsen gecoupeerd. Omdat de vondsten – die voornamelijk in de late middeleeuwen te dateren vallen – afwijken van de verwachte datering van de rest van de sporen werd in samenspraak met ADAK besloten om de gracht niet verder af te werken. Wel werd – net als bij de andere sporen – door middel van een metaaldetector nagegaan of er eventueel metalen voorwerpen aanwezig waren in de spoorvulling.

In totaal werden drie bulkstalen¹¹ genomen om in een latere fase eventueel een 14C-datering op het aanwezige houtskool mogelijk te maken.

---

¹¹ S48L1, S51 en S54L1.

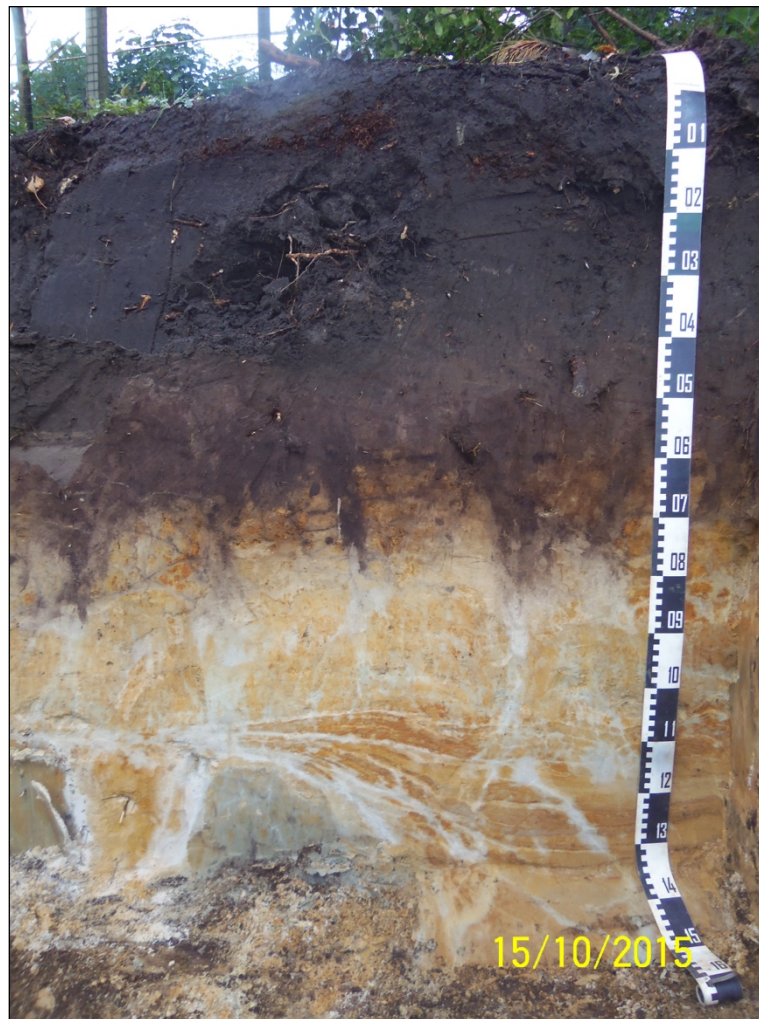

Fig. 4.2: Zicht op de bodemopbouw ter hoogte van het bodemprofiel PR1.

4.2 Het sporen- en vondstenbestand

Tijdens het onderzoek werden 72 sporen geregistreerd. Binnen de sporenconfiguratie konden tijdens het veldwerk twee gebouwplattegronden worden herkend die elkaar deels overlappen. Daarnaast werden enkele greppels, (paal)kuilen en een gracht aangetroffen. Het merendeel van de sporen worden in de volle middeleeuwen gedateerd. Twee greppels (S64 en S68) zijn mogelijk ouder, getuige hun gepodzoliseerde vulling. Gracht S4 wordt in de late middeleeuwen gedateerd (fig. 4.3).

Spoortype	Aantal
<i>Paalkuil</i>	58
<i>Kuil</i>	10
<i>Greppel</i>	3
<i>Gracht</i>	1

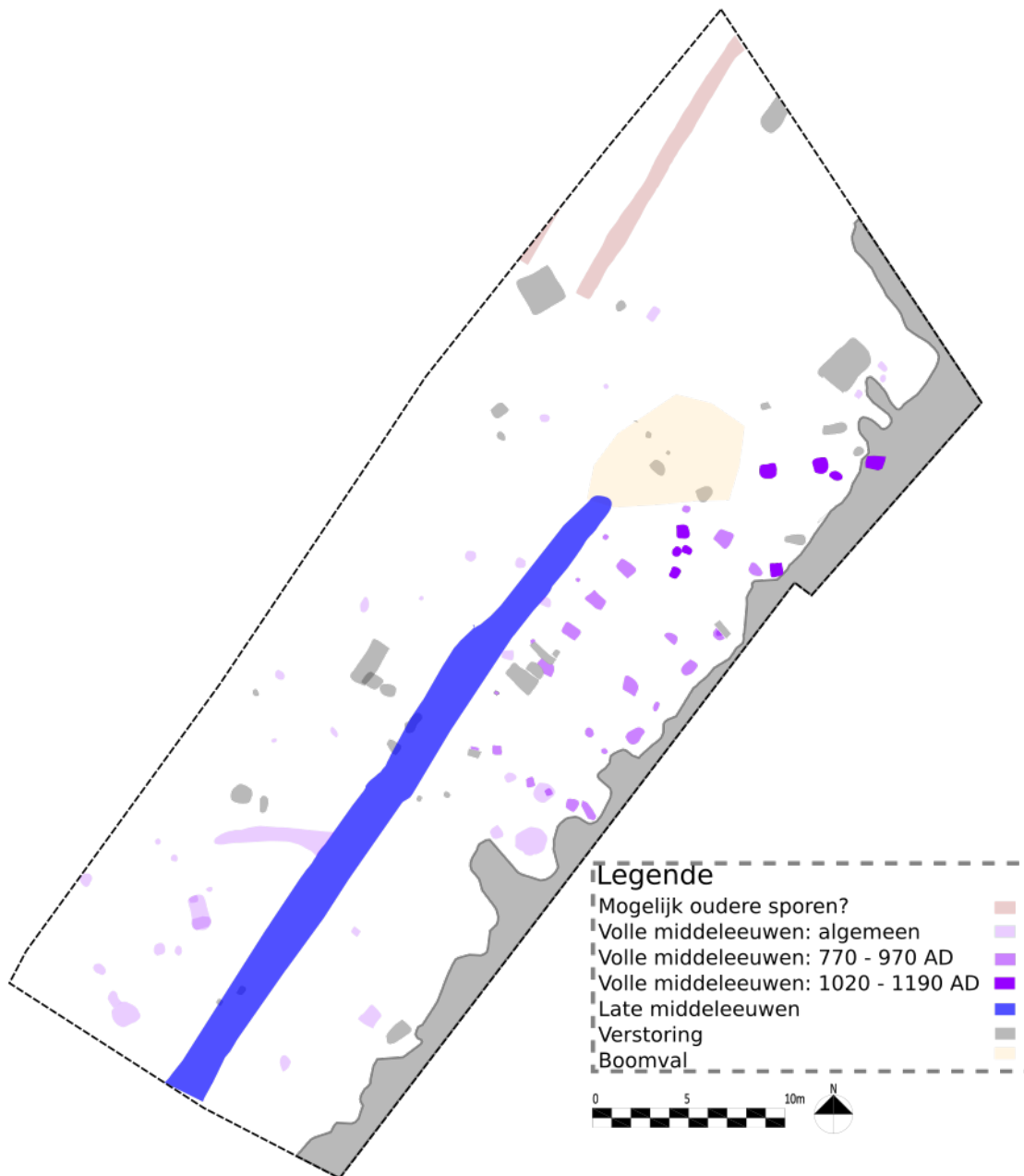

Fig. 4.3: Overzichtsplattegrond van alle sporen met aanduiding van de verschillende fasen.

4.2.1 Structuur 1

Structuur 1 is een gebouwplattegrond met vier gebinten op een min of meer rechte lijn en heeft een NO – ZW oriëntatie (fig. 4.4, fig. 4.5 en fig. 4.6). Aan de korte zijden werd telkens één paal (de zogenaamde sluitpaal) aangetroffen (S20 en S55) die mee de dakconstructie ondersteunde. Op de hoeken van de structuur waren nog drie hoekpalen bewaard (S19, S22 en S56). De hoekpalen liggen op een redelijk rechte lijn met de palen van de lange wand, waardoor een rechthoekig grondplan gecreëerd wordt. Binnenin de structuur werden drie paalkuilen aangetroffen (S30, S43 en S44) die diep gefundeerd bleken (fig. 4.7). De functie van de palen, die duidelijk gemaakt waren om een grote

last te dragen, is niet duidelijk, mogelijk maken ze deel uit van de interne organisatie van het gebouw.

Nabij de aanzet van de zware bodemverstoring aan de oostelijke zijde van de plattegrond waren de paalsporen minder goed bewaard gebleven. Zo was van paalkuil S46 slechts de onderkant bewaard omdat de verstoring daar iets dieper ging. Wandpalen konden hier – wellicht doordat ze minder diep uitgegraven waren – niet meer worden waargenomen.

De functie van paalsporen S18, S50 en S71, allen op de korte zijden en ter hoogte van de hoekpalen, is niet gekend. Mogelijk gaat het in het geval van S18 en S71 om een herstelling. De drie paalkuilen zijn alleszins veel kleiner dan de kuilen van de hoekpalen.

De plattegrond heeft een maximale lengte van ongeveer 16 m en een maximale afstand van ongeveer 6 m tussen de gebinten.

Structuur 1 wordt geïnterpreteerd als een hoofdgebouw. De beperkte oppervlakte van de opgraving en de locatie aan de rand van het onderzoeksgebied zorgden ervoor dat de ruimere context van de structuur onduidelijk is. Zo kon er niet nagegaan worden of er een waterput aanwezig was in de buurt van de plattegrond, iets wat mogelijk invloed heeft op de interpretatie als hoofdgebouw¹³. De plattegrond past op basis van de aangetroffen kenmerken zowel in het type H0 als in type H4 van de typologie opgesteld door A. Huijbers (fig. 4.8 en fig. 4.9)¹⁴. Gebouwplattegronden van het type H0 zijn plattegronden met een combinatie van rechte staanderrijen en rechte of deels gebogen lange wanden. Nog specifiek zou het gaan om het type H0b, een huisplattegrond met een sluitpaal aan de korte zijden. Ze hebben meestal een N-Z oriëntatie en worden gedateerd in de 9de – 10de eeuw. Het verschil met gebouwtype H4 is zeer klein en nauwelijks archeologisch merkbaar. Deze structuren worden gedateerd vanaf de 13de eeuw, er zijn exemplaren gekend tot in de 15de eeuw.

Gelijkaardige structuren werden aangetroffen in Someren – Waterdael I + II / Hoge Akkers (fig. 4.9: B), Geldrop (fig. 4.9: C), Brecht-Hanenpad en Boortmeerbeek-Heihoekweg (fig. 4.10). Tijdens de archeologische opvolging van het HSL-tracé in de provincie Antwerpen en de daaruit volgende opgravingen werd in Brecht – Hanenpad een middeleeuwse nederzetting doorsneden. Gebouwplattegronden uit zowel de vroege als de volle middeleeuwen werden herkend. Enkele structuren uit de volle middeleeuwen vertonen grote typologische gelijkenissen met de structuren aangetroffen in Rijkevorsel. Het gaat om rechthoekige, éénbeukige plattegronden die nog niet echt aansluiten bij de typische bootvormen¹⁵.

De structuur die aangetroffen werd tijdens de opgraving aan de Heihoekweg in Boortmeerbeek¹⁶ werd daar geïnterpreteerd als een bijgebouw B3 uit de typologie van A. Huijbers. De achterliggende reden hiervoor zou de beperkte omvang van de structuur zijn. Ook hier werd geen volledige plattegrond aangetroffen en bevond de structuur zich aan de rand van het opgravingsareaal. Hierdoor werd mogelijk ook informatie gemist dat een determinatie als hoofdgebouw of bijgebouw kon staven. Tijdens de opgraving in Boortmeerbeek werd geen aardewerk of bruikbare ecofacten (voor eventueel natuurwetenschappelijk onderzoek) aangetroffen die tot een specifieke datering konden leiden.

¹³ Huijbers 2014: 369.

¹⁴ Huijbers 2014: 378-385.

¹⁵ Verbeek & Delaruelle 2004: 273-291.

¹⁶ Van der Ginst e.a. 2015.

Tijdens het onderzoek werd een bulkstaal genomen van de kernvulling van spoor 48 (S48L1) met als doel een houtskoolstaal te bekomen om hierop een 14C-datering te laten uitvoeren. Het bekomen resultaat (RICH-22452) dateert de structuur met 95,4% zekerheid tussen 770 en 970 AD. Dit komt overeen met de overgang tussen de Karolingische periode en de volle middeleeuwen¹⁷. Deze datering zou dan passen binnen het type H0 van Huijbers. Er werd echter geen specifiek Karolingisch materiaal aangetroffen tijdens het onderzoek.

In de vulling van de verschillende sporen die tot de plattegrond behoren werden slechts enkele fragmenten verbrande leem (S48), brokken tefriet (S55) en bouwceramiek (S56) aangetroffen.

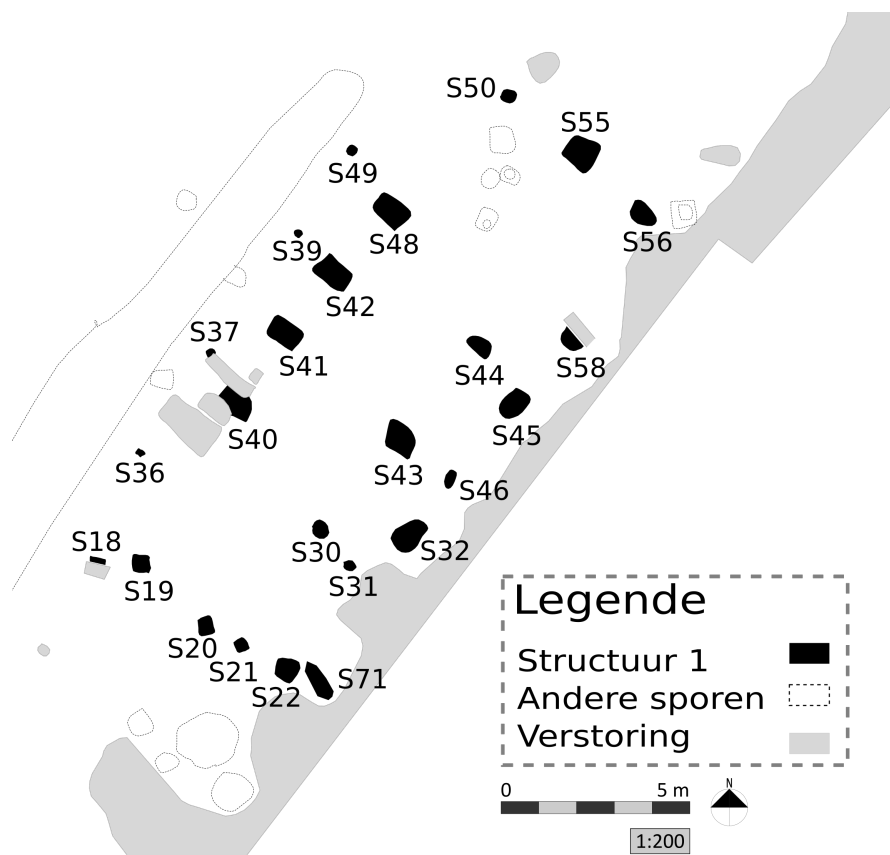

Fig. 4.4: Zicht op de plattegrond van structuur 1 met aanduiding van de spoornummers.

¹⁷ Er moet natuurlijk altijd rekening gehouden worden met een mogelijk 'oud-hout effect': het houtskool dat aanwezig was in de spoorvulling kan afkomstig zijn van een ouder element dat hergebruikt werd of rondslingerde ten tijde van de occupatie.

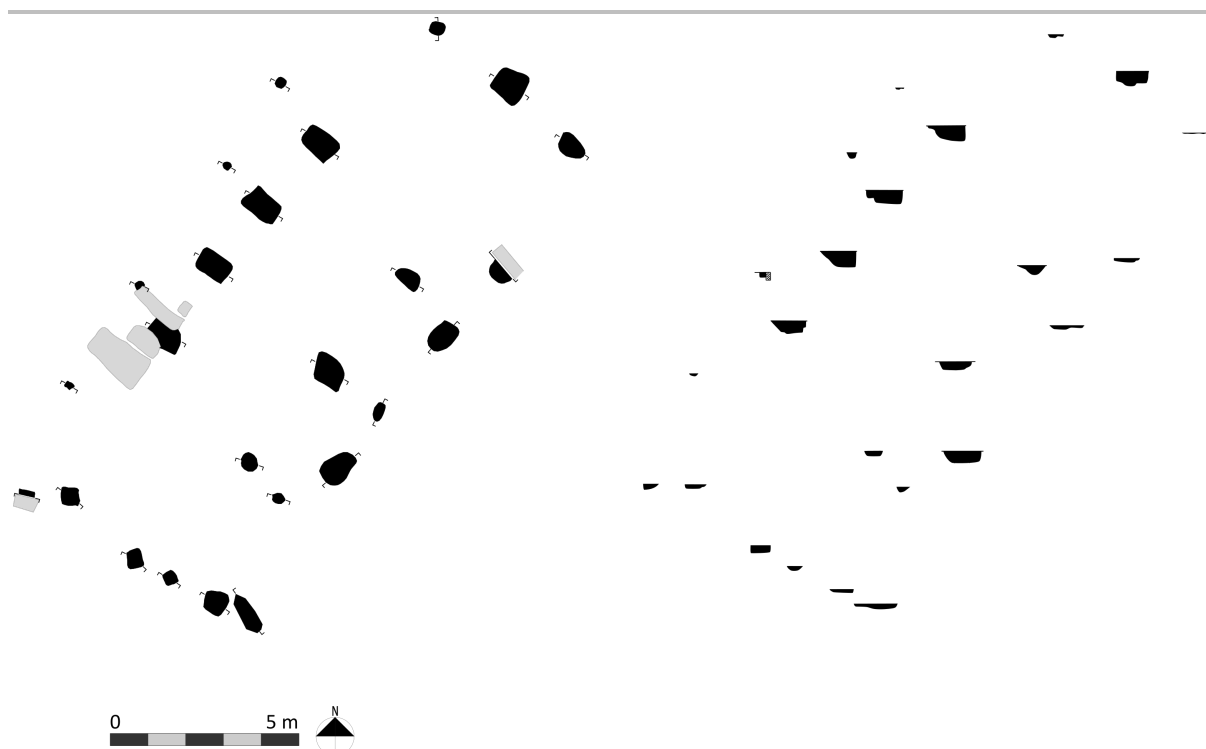

Fig. 4.5: Zicht op de plattegrond van structuur 1 met links aanduiding van de coupehaken en rechts de bewaarde dieptes van de coupeprofielen.

Fig. 4.6: Zicht op de gecoupeerde sporen van structuur 1.

Fig. 4.7: Zicht op het profiel van paalkuil S43.

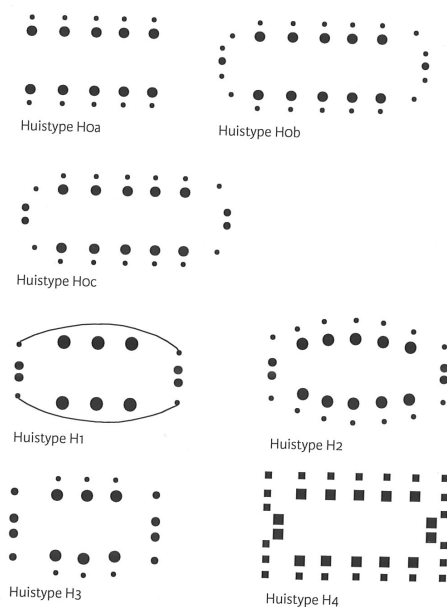

Fig. 4.8: De huistypes in de Maas-Demer-Schelde-typologie (gegeneraliseerde abstracties)¹⁸.

¹⁸ Huijbers 2014: 378.

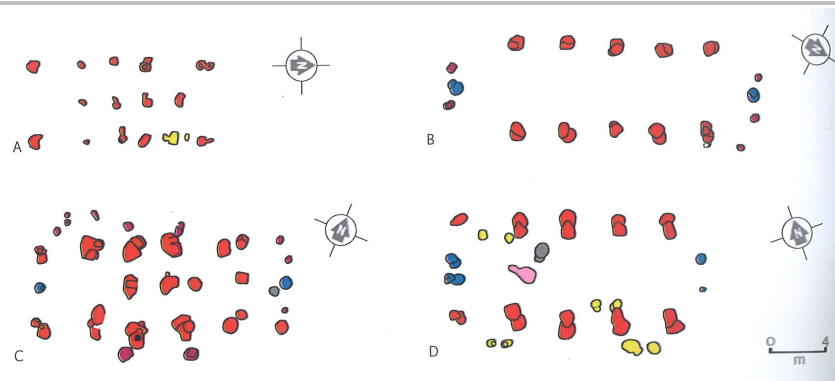

Fig. 4.9: Huistype H0 (A: H0a – Beek en Donk – Oude Toren 12; B: H0b: Someren-Waterdael I+II/ Hoge Akkers 127; C: H0b: Geldrop 16; D: H0c: Someren-Waterdael I+II / hoge Akkers 77)¹⁹.

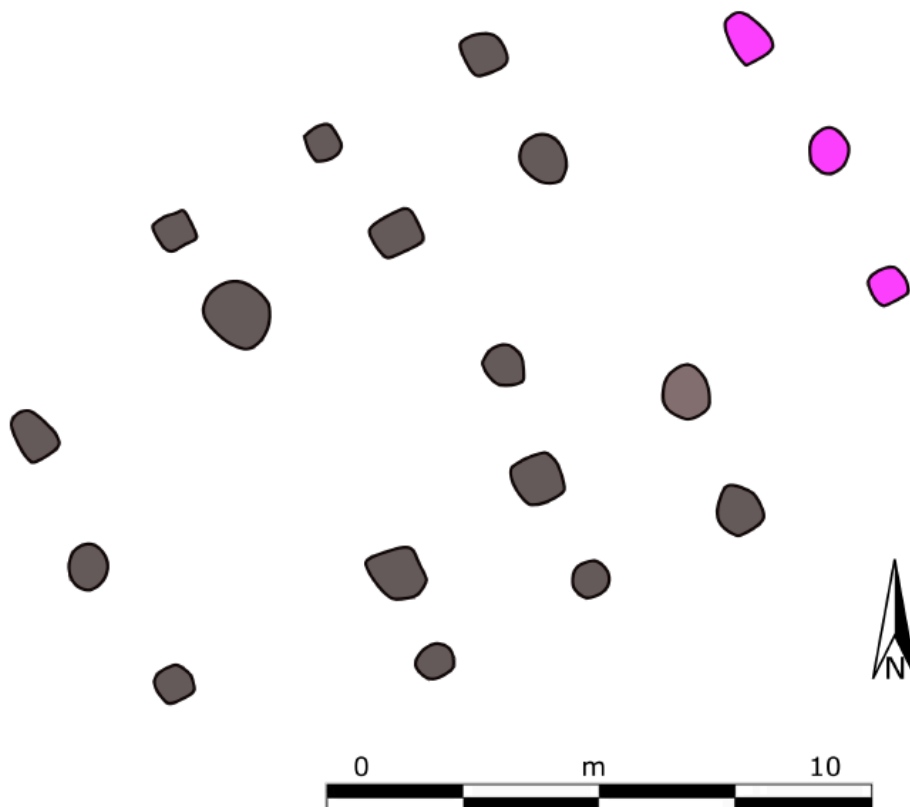

Fig. 4.10: Gebouwplattegrond aangetroffen te Boortmeerbeek – Heihoekweg (sporen in magenta zijn slechts hypothetisch aanwezig)²⁰.

¹⁹ Huijbers 2014: 380.

²⁰ Van der Ginst e.a. 2015: 14.

4.2.2 Structuur 2

Ten noordoosten van structuur 1 werd een deel van een zeer gelijkaardige tweede structuur aangetroffen met een oost-westelijke oriëntatie (fig. 4.11, fig. 4.12 en fig. 4.13). Hiervan was – door de aanwezigheid van een grote boomval ten westen en de verstoring ten oosten - slechts gedeeltelijk bewaard. Er werden drie gebinten aangetroffen, maar mogelijk bestond de structuur uit meer gebinten. Hoekpaal S54 ligt op een rechte lijn met de lange wand, waardoor ook hier een rechthoekige (huis)plattegrond ontstond. Een tweede hoekpaal werd mogelijk verstoord door een boomval. Eventuele wandpalen waren niet bewaard.

In de kernen van paalkuilen S53 en S54 werden fragmenten verbrande leem aangetroffen. Mogelijk wijst dit er op dat het gebouw door een brand vernield is geraakt. Aangezien niet in alle paalkuilen zulke fragmenten werden gevonden, lijkt het er eerder op te wijzen dat de palen uit de kuilen gerecupereerd werden en dat de ontstane holte dan opgevuld raakte met sediment en rondslingerend afval. De vulling van deze paalkernen is ook veel kleiïger dan deze van andere paalkuilen (fig. 4.14).

De plattegrond heeft een breedte van 5,2 m tussen de gebinten. De maximale waarneembare lengte bedraagt 10 m, maar een (groot) deel van de structuur werd verstoord.

Typologisch gezien lijkt het om eenzelfde soort structuur te gaan als structuur 1. In het geval van structuur 2 werd niet de volledige plattegrond aangetroffen, waardoor het moeilijk is om een vergelijking te maken tussen beide.

Er is een duidelijke overlapping met de noordoostelijke hoek van structuur 1. Het is echter niet helemaal duidelijk welke structuur dewelke precies oversnijdt. Op basis van de “vondst” op het terrein zou structuur 2 jonger zijn dan structuur 1, de 14C-datering spreekt dit echter tegen. Binnen de structuur werden twee paalkuilen bemonsterd met als doel een 14C-datering op het eventueel aanwezige houtskool (S54L1 en S51). Het houtskool dat aangetroffen werd in het bulkstaal uit S51 betreft vermoedelijk opspit gezien de bekomen datering (RICH-22453) tussen 7090 en 6770 BC veel ouder is dan wat tijdens het onderzoek aangetroffen werd. Het resultaat dat bekomen werd uit het staal van S54L1 (RICH-22451) met een datering tussen 1020 en 1190 AD lijkt wel plausibel.

In de spoorvulling van S60 werden drie kleine wandscherfjes Maaslands aardewerk met loodglazuur aangetroffen. De scherfjes zijn zo klein en gefragmenteerd dat hieruit geen extra informatie kan gehaald worden. Bovenaan de spoorvulling van S72 werd één fragment van een oxiderend gebakken, geglazuurd bord aangetroffen. Mogelijk komt deze vondst echter uit de verstoring die hier al deel van het spoor zelf verstoord had.

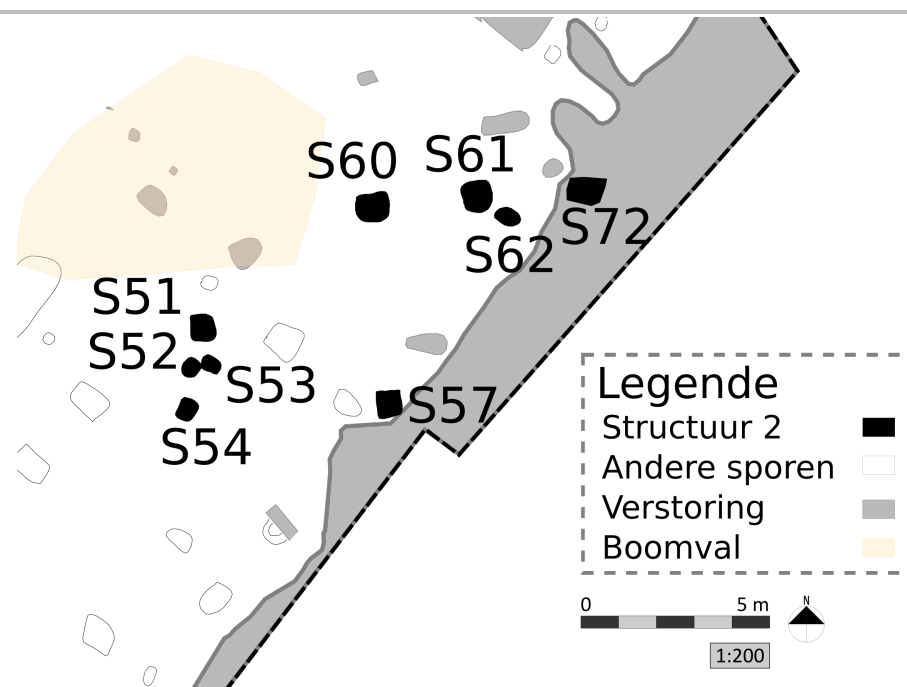

Fig. 4.11: Zicht op de plattegrond van de aangetroffen structuur 2 met aanduiding van de spoornummers.

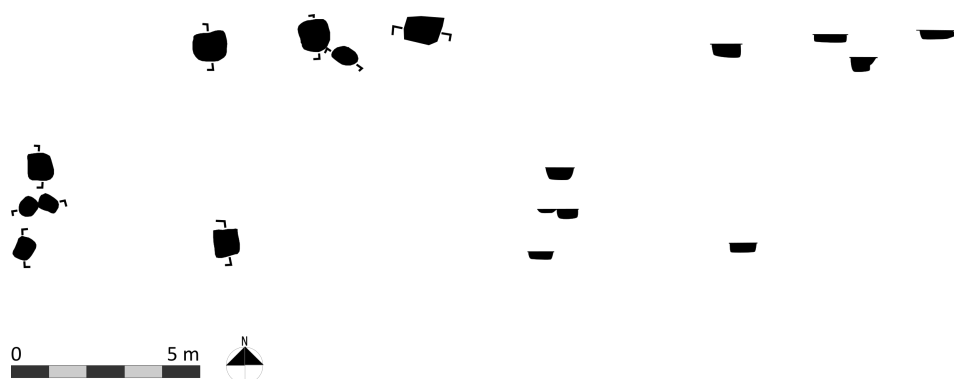

Fig. 4.12: Zicht op de plattegrond van structuur 2 met links aanduiding van de coupehaken en rechts de bewaarde dieptes van de coupeprofielen.

Fig. 4.13: Zicht op de gecoupeerde sporen van structuur 2.

Fig. 4.14: Zicht op het profiel van paalkuil S54.

4.2.3 Kuil S23

Net ten zuiden van structuur 1 werd een grote cirkelvormige kuil aangetroffen. Zowel tijdens de aanleg van het vlak als tijdens het couperen werd een relatief grote hoeveelheid reducerend gebakken aardewerk aangetroffen (44 scherven). Opvallend was dat het materiaal voornamelijk uit de tweede laag (of aan de grens tussen laag 1 en laag 2) gevonden werd.

De eerste laag had een eerder homogeen donkergrijze vulling, laag 2 werd gekenmerkt door een eerder heterogeen donkergrijze vulling met geeloranje vlekken. Het spoor heeft een komvormig profiel en heeft een maximale diepte van 85 cm (fig. 4.15).

Het reducerend gebakken aardewerk dat aangetroffen werd, behoort vermoedelijk tot slechts één recipiënt. Het zou gaan om een kogelpot met een uitstaande rand, een type aardewerk dat veelvuldig voorkomt tijdens de volle middeleeuwen (fig. 4.16). Verder werden twee kleine wandscherfjes Maaslands aardewerk, één metaalslak en één klein fragmentje tefriet ingezameld.

Fig. 4.15: Zicht op het coupeprofiel van kuil S23.

Fig. 4.16: Gelijkaardig voorbeeld van een kogelpot in reducerend gebakken aardewerk²¹.

4.2.4 Greppel S14

S14 werd in het vlak opgemerkt als een greppeluiteinde dat doorsneden werd door de jongere gracht S4 (fig. 4.17). Het uiteinde van het 'greppeltje' werd tijdens een lichte verdieping van het vlak herkend als een apart spoor (S69). Tijdens het couperen werd echter duidelijk dat het greppeltje in zijn geheel bestaat uit verschillende diepere (paal)kuilen die door hun korte tussenafstand leesbaar waren als één groot spoor, wat een interpretatie als standgreppel mogelijk maakt.

---

²¹ De Groote 2008: 196.

Fig. 4.17: Zicht op spoor 14 tijdens de aanleg van het vlak.

Fig. 4.18: Zicht op één van de coupes van S14.

Fig. 4.19: Zicht op het coupeprofiel van S14 ter hoogte van de oversnijding met S4.

In de vulling van S4 werden naast aardewerk ook fragmenten tefriet en verbrande leem aangetroffen. Het aardewerk kan opgesplitst worden in twee groepen: oxiderend gebakken Maaslands aardewerk (54 scherven) en het reducerend gebakken aardewerk (9 scherven). Binnen het reducerend gebakken aardewerk werden geen determineerbare fragmenten aangetroffen. Het Maaslands aardewerk lijkt grotendeels van hetzelfde recipiënt te komen, vermoedelijk een kook- of tuitpot (fig. 4.20). Enkele scherven van de manchetrans zijn 'versierd' met een loodglazuur.

In S69 werd naast enkele kleine fragmenten verbrande leem één scherv reducerend gebakken aardewerk (mogelijk deel van een kogelpot) en 15 scherven Maaslands aardewerk aangetroffen. Het gaat in alle gevallen om kleine fragmentjes waardoor verdere determinatie onmogelijk is.

Het aangetroffen materiaal plaatst de sporen ruim in de volle middeleeuwen. Manchetrans worden binnen het Maaslands aardewerk traditioneel gedateerd in het midden van de 12de eeuw.

Fig. 4.20: vergelijkbaar voorbeeld van een tuitpot in Maaslands aardewerk.

4.2.5 Greppels S64 en S68

In het noordwestelijke deel werd greppel S64 aangetroffen (fig. 4.21). Pas tijdens het onderzoek werd het duidelijk dat ten westen van deze greppel er nog een tweede, parallel lopende greppel aanwezig was, zij het wel deels in het profiel (S68, fig. 4.22). Beide greppels lijken abrupt te eindigen en stoppen ook op ongeveer dezelfde hoogte. Aangezien de sporen in hoek van de opgraving aangetroffen werden, kan er niet gesproken worden over het verdere tracé van de greppels.

De vulling van de greppels is opmerkelijk aangezien het de enigste twee sporen zijn met een heterogene, gepodzoliseerde vulling die tijdens het onderzoek aangetroffen werden. Het coupeprofiel is eerder rechthoekig met afgeronde hoeken en heeft een gemiddelde diepte van ongeveer 30 cm. Tijdens het couperen en afwerken van beide sporen werden geen vondsten aangetroffen wat een datering bemoeilijkt. De gepodzoliseerde vulling wijst mogelijk op een oudere leeftijd dan de andere sporen. De sporen grenzen ook aan het terrein waar in het verleden enkele resten uit de ijzertijd aangetroffen werden.

Fig. 4.21: Zicht op greppel S64 tijdens de aanleg van het vlak.

Fig. 4.22: Zicht op greppel S68 ter hoogte van een lichte uitbreiding van de werkput.

4.2.6 Gracht S4

Centraal binnen de werkput werd een gracht aangetroffen met een gemiddelde breedte van 135 cm. De gracht tekende zich in het grondvlak af als lineair spoor met een homogeen donkergrijze vulling en lijkt opeens te stoppen (fig. 4.23). De coupe had steeds een komvormig profiel. In de meest zuidelijke coupes kon een homogeen donkergrijs-bruin pakket waargenomen worden met daaronder een heterogene opvulling (fig. 4.24). De meest noordelijke coupes toonden enkel de homogene vulling (fig. 4.25).

Omdat tijdens het couperen van de gracht enkel laatmiddeleeuws materiaal aangetroffen werd, werd in samenspraak met ADAK besloten om de gracht niet verder af te werken.

Tijdens het onderzoek werden verspreid over de vier coupes naast aardewerkfragmenten van verbrande leem (coupe CD), een klein fragmentje verbrand bot (coupe CD) en een loden musketkogel (net voorbij coupe EF) aangetroffen. Binnen het aardewerk kan een onderscheid gemaakt worden tussen oxiderend gebakken aardewerk (8 scherven), reducerend gebakken aardewerk (6 scherven) en steengoed (1 scherf). In de meeste gevallen gaat het om wandscherven. Een uitzondering hierop is een reducerend gebakken worstoor en een reducerend gebakken randfragment.

Fig. 4.23: Zicht op gracht S4 tijdens de aanleg van het vlak.

Fig. 4.24: Zicht op het coupeprofiel EF van gracht S4.

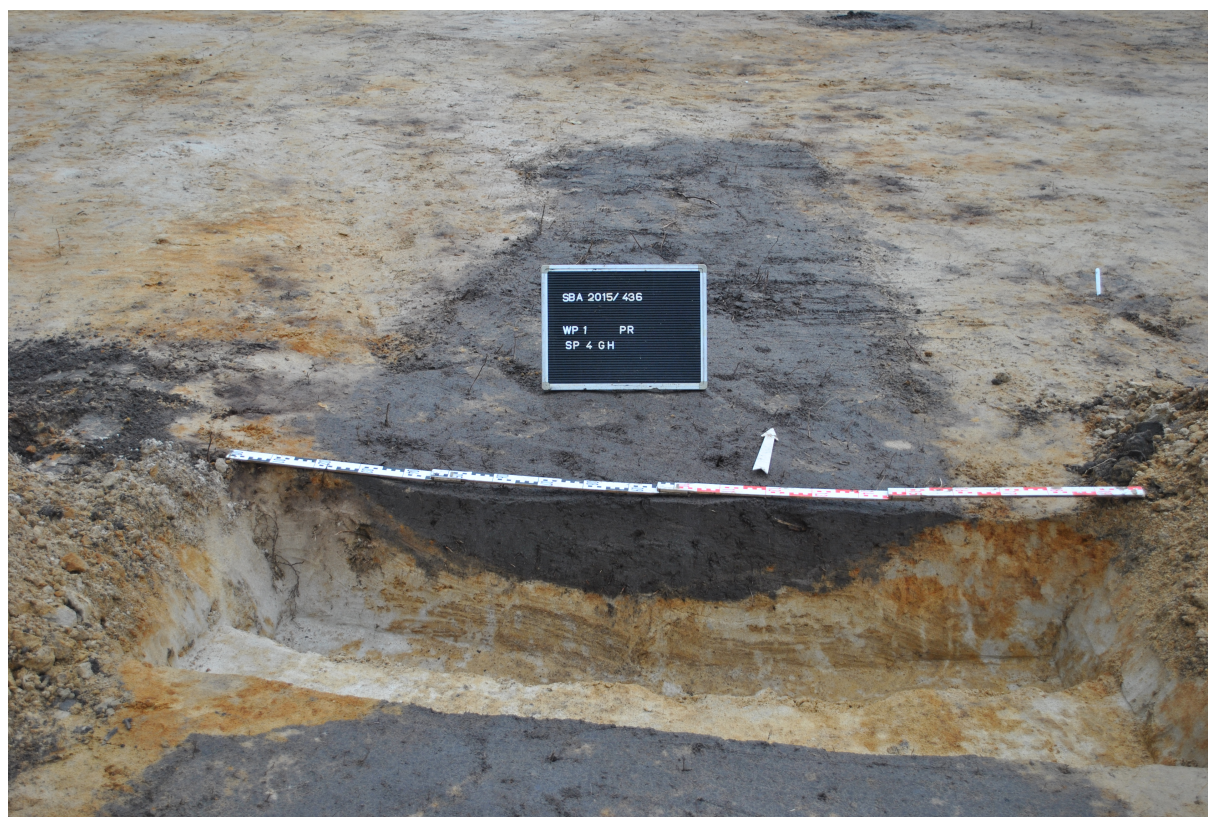

Fig. 4.25 Zicht op het coupeprofiel GH van gracht S4.

Hoofdstuk 5   Synthese

5.1 Interpretatie en datering

Tijdens het onderzoek werden twee rechthoekige gebouwplattegronden aangetroffen. Typologisch gezien kunnen de structuren zowel in de overgangsfase tussen de Karolingische periode en de volle middeleeuwen als de late volle middeleeuwen geplaatst worden. De 14C-datering bevestigt de datering in de overgangsfase tussen de Karolingische periode en de volle middeleeuwen voor structuur 1 (770 – 970 AD). Structuur 2 wordt later in volle middeleeuwen gedateerd (1020 – 1190 AD).

5.2 Beantwoording onderzoeksvragen

Wat is de aard, omvang, datering en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?

Tijdens het onderzoek werden 72 sporen aangetroffen. Binnen de sporenconfiguraties konden twee huisplattegronden herkend worden. Omdat beide structuren aangetroffen werden op de grens met de verstoorde zone, zijn niet alle paalkuilen die tot de plattegrond behoren bewaard gebleven. Daarnaast werden (paal)kuilen, greppels en een gracht aangetroffen. Het merendeel van de sporen, met inbegrip van de twee structuren, werden in de volle middeleeuwen gedateerd. De gracht wordt in de late middeleeuwen gedateerd.

Doordat de opgraving binnen een beperkte oppervlakte uitgevoerd werd, is de ruimere context van de woonplaats niet gekend.

Hoe verhoudt de site zich in zijn ruimere omgeving met betrekking tot de onderzochte periode(s).

In de Antwerpse Kempen zijn de laatste jaren heel wat nederzettingen uit de volle middeleeuwen aan het licht gekomen. In de meeste gevallen gaat het om nederzettingen die werden voorafgegaan door oudere bewoningsfasen. Door de beperkte oppervlakte van het onderzoeksgebied kon er niet nagegaan worden of dit hier ook het geval was. De datering van structuur 1 (770 – 970 AD) lijkt in ieder geval in deze richting te wijzen.

Zijn er indicaties (greppels, grachten, lineaire paalzettings,...) die kunnen wijzen op een afbakening of inrichting van een erf/nederzetting?

Tijdens het onderzoek werden drie greppels en een gracht aangetroffen. Greppel S14 kan op basis van het aangetroffen materiaal gedateerd worden in dezelfde ruime periode als de plattegronden. In greppels S64 en S68 die aangetroffen werden in de noordelijke hoek van het onderzoeksgebied werd geen materiaal aangetroffen. De greppels wijken ook af door hun gepodzoliseerde vulling, wat bij andere sporen op het terrein niet het geval is. Mogelijk zijn deze greppels ouder dan de rest van de aangetroffen sporen. De gracht S4 kan op basis van het aangetroffen aardewerk gedateerd worden in de late middeleeuwen en is dus jonger dan de rest van de sporen.

Geven de aangetroffen sporen bijkomende inzichten over de structuur van de nederzetting?

De twee aangetroffen structuren maken vermoedelijk deel uit van een groter geheel. Doordat de opgraving beperkt was, kunnen er geen uitspraken gedaan worden over de nederzetting in zijn geheel.

Zijn er sporen van rituele opgave van de boerderij door het deponeren van symbolische voorwerpen in de paalkuilen (spinklosje, sleutels, messen,...)?

Er werden geen voorwerpen aangetroffen die wijzen op het symbolisch deponeren van vondsten zoals een 'verlatingsoffer' e.d.

Geef aan in welke mate de bekomen opgravingsgegevens (zowel het sporen- als het vondstenbestand) bruikbaar en/of betrouwbaar zijn voor post-excavation analyse die leidt tot kenniswinst over de archeologische perioden of culturen in kwestie. Welke onderzoeksdomeinen (bvb. onderzoek materiële cultuur) komen hiervoor in aanmerking?

De gegevens die tijdens het archeologisch onderzoek bekomen werden zijn eerder beperkt. Er kan worden gesuggereerd dat er minstens drie bewoningsfasen binnen het onderzoeksgebied aangetroffen werden. Mogelijk geven de resultaten een vertekend beeld van de werkelijkheid. De resultaten en de vondsten van dit onderzoek lenen zich echter niet voor verder onderzoek.

Hoe verhoudt de aanwezigheid van een middeleeuws erf op een dergelijke afstand van de kerk van Rijkevorsel zich tot de historische gegevens over het ontstaan van het dorp?

Er is weinig gekend over het verleden van Rijkevorsel. Bepaalde elementen, zoals de naam en de vorm van het dorpsplein, wijzen mogelijk op een vroegmiddeleeuwse aanwezigheid. Het is echter niet duidelijk waar deze bewoning te situeren valt en wat de preciese omvang ervan was.

De resultaten van het onderzoek wijzen op bewoning op de overgangperiode tussen de vroege en volle middeleeuwen en de volle middeleeuwen. Door de beperkte oppervlakte van het opgravingsareaal is het echter niet mogelijk om de aangesneden delen van de nederzettingen in hun geheel te reconstrueren. Het is ook zeer moeilijk om de relatie tussen de bewoning aan de Perenstraat in verband te brengen met het ontstaan van het dorp en de kerk van Rijkevorsel (waarvan de tot nu toe gekende oudste elementen uit de 15de eeuw dateren).

Hoofdstuk 6   Besluit

Conform art. 4 § 2 van het Decreet houdende Bescherming van het Archeologisch Patrimonium van 30 juni 1993 (B.S. 15.09.1993), gewijzigd bij decreet van 18 mei 1999 (B.S. 08.06.1999), 28 februari 2003 (B.S. 24.03.2003), 10 maart 2006 (B.S. 7.6.2006), 27 maart 2009 (B.S. 15.5.2009) en 18 november 2011 (B.S. 13.12.2011) zijn de eigenaar en de gebruiker ertoe gehouden de archeologische monumenten die zich op hun gronden bevinden te bewaren en te beschermen en ze voor beschadiging en vernieling te behoeden.

Wegens de toekomstige verkavelingswerken worden eventuele archeologische waarden in de ondergrond bedreigd. Daarom werd eerst een archeologische evaluatie van het terrein uitgevoerd door middel van een proefsleuvenonderzoek. Uit de resultaten van dit onderzoek bleek dat er zich archeologische waarden bevonden binnen de grenzen van het projectgebied. Er werden dan ook aanbevelingen geformuleerd voor het uitvoeren van een vlakdekkende opgraving binnen een areaal van circa 1970 m² om de aanwezige waarden te registreren alvorens de gronden worden verstoord door de bouwwerkzaamheden. Dit rapport brengt verslag uit van het veldwerk dat door Studiebureau Archeologie bvba werd uitgevoerd van 14 tot en met 20 oktober 2015.

Bij eventuele vrijgave het terrein blijven de algemene bepalingen die voorzien zijn in:

- *het decreet van 30 juni 1993 houdende bescherming van het archeologisch patrimonium, gewijzigd bij de decreten van 18 mei 1999, 28 februari 2003, 10 maart 2006, 27 maart 2009 en 18 november 2011 (BS 08.06.1999, 24.03.2003, 07.06.2006, 15.5.2009 en 13.12.2011)*
- *en het besluit van de Vlaamse regering van 20 april 1994 tot uitvoering van het decreet van 30 juni 1993 houdende de bescherming van het archeologisch patrimonium, gewijzigd bij besluiten van de Vlaamse Regering van 12 december 2003, 23 juni 2006, 9 mei 2008, 4 december 2009, 1 april 2011 en 10 juni 2011*

van toepassing, meer bepaald voor de bepalingen over de meldingsplicht van eventuele toevalsvondsten tijdens het verdere verloop van de werken.

Bibliografie

DE GROOTE K. 2008: *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de – 16de eeuw), deel 1*, Brussel.

HUIJBERS A. 2014: Huisplattegronden van agrarische nederzettingen uit de Volle Middeleeuwen in het Maas-Demer-Scheldegebied, in: LANGE A.G., THEUNISSEN E.M., DEEBEN J.H.C., VAN DOESBURG J., BOUWMEESTER J. & DE GROOT T. 2014: *Huisplattegronden in Nederland. Archeologische sporen van het huis*, Amersfoort.

VAN DER GINST V., YPERMAN W. & SMEETS M. 2015: *Het archeologisch onderzoek aan de Heihoekweg in Boortmeerbeek*, Kessel-Lo.

VERBEEK C. & DELARUELLE S. 2004: De middeleeuwen op het HSL-traject, in: VERBEEK C., DELARUELLE S. & BUNGENEERS J. 2004: *Verloren voorwerpen. Archeologisch onderzoek op het HSL-traject in de provincie Antwerpen*, Antwerpen.

